

Тому важко оцінити вплив елементарного правопорушення на суспільні настрої, які тривалий час формували в суспільства недовіру до правоохоронних і правозахисних органів, що призвело до наявності нині в нашій країні правового нігілізму. Тому вчені мають проаналізувати особисті немайнові права, які реалізуються в процесуальних галузях, що входять до цивілістичного процесу, та недоліки у врегулюванні відносин, які пов'язані з охороною та захистом особистих немайнових прав фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел:

1. Кулініч О.О. Авторське право на фотографічні твори та право особи на власне зображення: визначення напрямків наукового дослідження. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» / редкол.: С.В. Ківалов (головн. ред.), В.М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін.; відпов. за вип. В.М. Дрьомін; МОН молодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 12. С. 349–358 с.
2. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / Н.С. Кузнецова, І.О. Дзера, В.М. Коссака та ін.; за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. 3-е вид., перероб. і доп.]. К.: Юрінком-Інтер, 2008. Т. 1. 832 с.
3. Фурса С.Я. Нотаріальна процедура посвідчення заповітів. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд. К.: видавець С.Я. Фурса; КНТ, 2008. С. 61–62.
4. Білозерська Є.І. Фіксація нотаріального процесу технічними засобами як одна із умов його достовірності. Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 1 (5). С. 200–206.

БОНДАР Н. П.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін та правового забезпечення
підприємницької діяльності
(Харківський економіко-правовий
університет)

УДК 347.65

**ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО ПОРЯДКУ ЗМІНИ ЧЕРГОВОСТІ
СПАДКУВАННЯ В РАЗІ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПОСТІЙНОГО
ПРОЖИВАННЯ СПАДКОЄМЦЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ ЗІ СПАДКОДАВЦЕМ**

Стаття присвячена проблемі особливостей зміни черговості спадкування та реалізації права тих спадкоємців, які постійно проживали однією сім'єю зі спадкодавцем, утримували його і претендують на спадщину разом із тими спадкоємцями, які закликаються до спадкування. Питання досліджується шляхом аналізу судової практики, де судом під час судового провадження встановлюються факти відсутності заповіту після смерті спадкодавця та постійного проживання спадкоємця на час відкриття спадщини разом зі спадкодавцем.

Ключові слова: зміна черговості, спадкування, спадкодавець, спадкоємі, проживання, опікування, матеріальне забезпечення, похилий вік, тяжка хвороба, каліцтво, безпорадний стан.

Статья посвящена проблеме особенностей изменения очередности наследования и реализации права тех наследников, которые постоянно проживали одной семьей с наследодателем, удерживали его и претендуют на наследство вместе с теми наследниками, которые призываются к наследованию. Вопрос исследуется в статье путем анализа судебной практики, где судом в ходе судебного производства устанавливаются факты отсутствия завещания после смерти наследодателя и постоянного проживания наследника на момент открытия наследства совместно с наследодателем.

Ключевые слова: изменение очередности, наследование, наследодатель, наследники, проживание, попечительство, материальное обеспечение, преклонный возраст, тяжелая болезнь, увечье, беспомощное состояние.

The article deals with the problem features change the order of succession and the rights of heirs who resided with the testator as one family, held him and claim the inheritance with the heirs of those who are called to the inheritance. Issues explored in articles by analysis of judicial practice, where the court during the proceedings established by the absence of the covenant after the death of the testator and the heir of residence at the time of opening the inheritance together with the testator.

Key words: change of sequence, inheritance, heir, heirs, habitation, care, material maintenance, elderly age, severe illness, injury, helpless condition.

Вступ. Все частіше в судовій практиці трапляються позови спадкоємців, які проживали однією сім'єю зі спадкодавцем і бажають отримати право на спадкування нарівні з тими спадкоємцями, які закликаються до спадщини. Але такий позов може бути задоволений за умови зміни черговості в спадкуванні. У зв'язку із цим актуальне питання захисту прав спадкоємців, які бажають реалізувати своє право на спадкування за умови зміни черговості спадкування на підставі договору про зміну черговості отримання права на спадкування або в судовому порядку.

У контексті розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, це питання розглядали такі вчені, як М.О. Німак, Г.В. Чурпіта, Ю.О. Пилипенко, М.М. Ясинок, П.Ф. Єлісейкін, М.М. Дякович, Ю.С. Червоний, С.В. Сенік, А.С. Григор'єва, Б.В. Санін та ін. Водночас більшість наукових публікацій присвячені саме договору про зміну черговості отримання права на спадкування, але поза увагою залишилися питання, що стосуються судового порядку зміни черговості спадкування в разі встановлення факту постійного проживання однією сім'єю зі спадкодавцем.

Постановка завдання. Оскільки наше дослідження спрямоване на вдосконалення науки цивільного та цивільно-процесуального права та законодавства, метою статті є аналіз на основі вітчизняної судової практики теоретичних і практичних аспектів та особливостей реалізації права на спадкування спадкоємцями за зміни черговості в спадкуванні в разі встановлення факту постійного проживання однією сім'єю зі спадкодавцем.

Результати дослідження. За загальним правилом, установленим у ст. 1258 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, право на спадкування за законом спадкоємці отримують по чергово: кожна наступна черга спадкоємців закликається до спадкування в разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття.

У ст. ст. 1261–1265 ЦК України наведено поділ спадкоємців за законом на п'ять черг з урахуванням таких чинників, як спорідненість, шлюбні відносини та сімейні зв'язки. Однак черговість отримання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором зацікавлених спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Цей договір не може порушити права спадкоємця, який не бере в ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку в спадщині (ч. 1 ст. 1259 ЦК України).

У разі спадкування за законом законодавець розподіляє спадщину між спадкоємцями, намагається передбачити волю спадкодавця, враховує вірогідність його близьких відносин саме з найближчими родичами або членами сім'ї, буде загальною абстрактною моделлю черговості без урахування особливостей стосунків, які можуть скластися в конкретній сім'ї. Саме цією обставиною зумовлена поява в ЦК України норми, яка надає спадкоємцям за законом право розподілити спадщину інакше, ніж це передбачено в законодавстві. Примітно, що можливість укладення різноманітних договорів у сфері спадкування пов'язана передусім із розширенням диспозитивних засад регулювання цивільних правовідносин і вперше набула регламентації в чинному ЦК України. Законодавство радянської доби обмежувало вчинення правочинів у спадкових правовідносинах складенням заповіту, прийняттям спадщини, відмовою від її прийняття і взагалі не визначало можливості укладення договору в цих відносинах [1].

Відповідно до чинного законодавства, коло спадкоємців за законом визначається на підставі таких юридичних фактів, як ступінь родинних, шлюбних, сімейних відносин, перебування на утриманні. На відміну від ЦК України 1963 р., чинний ЦК України передбачає п'ять черг спадкоємців за законом, покладаючи в основу принцип, за яким ближчий ступінь споріднення має переважне право на спадкування. Проте є спадкоємці, які не перебувають зі спадкодавцем у родинних стосунках (другий із подружжя, утриманці, особи, що проживали однією сім'єю, усиновлені). Хоча між цими особами та спадкодавцем не існує споріднення, вони також є спадкоємцями за законом. Спадкоємці кожної наступної черги спадкують за відсутності спадкоємців попередньої черги (ст. 1258 ЦК України). Тобто за наявності спадкоємця попередньої черги, який не відмовився від спадщини, не усунений від права спадкування, прийняв спадщину, а також не позбавлений спадщини, спадкоємець наступної черги до спадкування не закликається.

Відповідно до п. 5.2 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» № 24-753/0/4-13 від 16 травня 2013 р., черговість отримання права на спадкування може бути змінена шляхом договору між спадкоємцями, які прийняли спадщину (ч. 1 ст. 1259 ЦК України), або на підставі рішення суду (ч. 2 ст. 1259 ЦК України). Судовий порядок зміни черговості застосовується на підставі задоволення позову спадкоємця наступних черг до спадкоємців тієї черги, які безпосередньо закликаються до спадкування. Право на пред'явлення позову про зміну черговості спадкування мають лише спадкоємці за законом.

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [2] містить лише норму про те, що досліджуваний договір укладається після відкриття спадщини (п. 4.7 гл. 10 розд. II). Аналогічне за змістом положення міститься і в п. 1.2 розд. 1 ч. III Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя [3].

В юридичній літературі договору про зміну черговості отримання права на спадкування надається здебільшого загальна характеристика. Зокрема, І.П. Орлов доходить висновку, що зазначений договір є нетиповим, адже перебуває за межами наявних договірних типів. Його предметом є закликання до спадкування спадкоємця наступної черги, який за загальним правилом черговості не має права на спадкування [4, с. 9].

Договір про зміну черговості отримання права на спадкування, хоча і названий у ЦК України, однак практично позбавлений правової регламентації, що дозволяє віднести його до так званих непойменованих договорів. Особливістю цього договору є локальний характер, адже можливість його укладення обмежується лише відносинами спадкування за законом. У разі ж спадкування за заповітом закликаються до спадкування спадкоємці, визначені волею заповідача, і норми щодо черговості спадкоємців за законом не підлягають застосуванню.

Зміна черговості отримання спадкоємцями за законом права на спадкування шляхом укладення відповідного договору відбувається після відкриття спадщини, але до видачі свідоцтва про право на спадщину. Після видачі такого свідоцтва спадкові відносини трансформуються у відносини власності, а отже, ітиметься вже не про закликання до спадкування

спадкоємця наступної черги, а про відчуження майна (його частини), отриманого у власність порядком спадкування. Це, у свою чергу, дозволяє вказати на строковий характер аналізованого договору [1].

Згідно із ч. 2 ст. 1259 ЦК, фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду отримати право на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Для зміни черговості спадкування за законом до суду для визнання права на спадщину можуть звернутися особи, щодо яких має бути встановлено факт сумісного проживання.

Так, за матеріалами справи [5] судом було встановлено, що ОСОБА_5 помер, що підтверджується свідоцтвом про смерть. Після його смерті відкрилася спадщина у вигляді нерухомості, а саме 2 квартир. Спадкоємцями після смерті ОСОБА_5 є його дружина й діти – ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4, які звернулися до нотаріальної контори із заявами про прийняття спадщини. Однак у видачі свідоцтва про право на спадщину їм відмовлено у зв'язку з відсутністю правовстановлюючих документів.

Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Надалі рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 2 березня 2012 р. встановлено факт сумісного проживання ОСОБА_1 з ОСОБА_5 однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Кожен зі спадкоємців спадкує по 1/4 частці в спадковому майні. Водночас між спадкоємцями встановлений порядок розподілу спадкового майна, а саме з 2006 р. донині позивач із донькою проживають у квартирі АДРЕСА_1, а відповідачки проживають у квартирі АДРЕСА_2.

Згідно зі ст. 328 ЦК України, право власності набувається на підставах, не заборонених законом.

Відповідно до ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), не підлягає доказуванню факт спільного проживання ОСОБА_1 разом з ОСОБА_5 однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Тому відповідно до вищезазначених норм потрібно змінити черговість отримання права на спадкування та визнати ОСОБА_1 спадкоємцем першої черги після смерті ОСОБА_5.

Крім того, у зв'язку з відсутністю оригіналів правовстановлюючих документів позовні вимоги в частині визнання права власності на спадкове майно є обґрунтованими, тому за ОСОБА_1 та ОСОБА_2 належить визнати право власності по 1/2 частині квартири АДРЕСА_1.

У результаті аналізу цієї справи зауважимо, що суд під час судового провадження повинен установити два факти: відсутності заповіту після смерті спадкодавця та постійного проживання спадкоємця на час відкриття спадщини разом зі спадкодавцем. Перший необхідний для зміни черговості спадкування і має бути підтверджений сторонами та їхніми представниками під час судового розгляду, а другий – для прийняття спадщини як способу набуття права власності.

Отже, суд своїм рішенням установлює не будь-які юридичні факти, а лише ключові, які безпосередньо породжують цілий блок нових правовідносин чи змінюють або припиняють їх. Юридично значущим фактом, який потребує встановлення, необхідно вважати відтворення в судовому засіданні ретроспективи дій чи подій, явищ чи обставин, які мали місце в минулому, засобами доказування за умови зазначення мети, для якої такий факт є необхідним [6]. Такою необхідністю, потребою вважають наявність тих процесуальних наслідків для позивача, які впливають на спадкові права.

У п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» передбачено, що під час врегулювання спору про право на спадщину осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини (четверта черга спадкоємців за законом), судам необхідно враховувати правила ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу (далі – СК) України про те, що сім'ю скла-

дають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Зазначений п'ятирічний строк повинен виконуватися на момент відкриття спадщини, і його необхідно обчислювати з урахуванням часу спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю.

До спадкоємців 4 черги належать не лише жінка (чоловік), які проживали однією сім'єю зі спадкодавцем без шлюбу. Таке право можуть мати й інші особи, якщо вони спільно проживали зі спадкодавцем, були пов'язані спільним побутом, мали взаємні права й обов'язки, зокрема, вітчим, мачуха, пасинок, падчерка, інші особи, які взяли до себе дитину як члена сім'ї тощо.

За ст. 1264 ЦК України, у четверту чергу право на спадкування за законом мають право ті особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Щоб спадкоємець вважався таким, що прийняв спадщину, самого факту спільного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини замало, він є незначним, оскільки потрібно, щоб таке проживання було постійним.

Факт постійного проживання спадкоємця на час відкриття спадщини разом зі спадкодавцем, який підтверджує фактичне прийняття спадщини, має бути доведений спадкоємцем нотаріусу. У разі звернення до нотаріуса щодо свідоцтва про право на спадщину виникає потреба й у зверненні до суду для встановлення факту постійного проживання.

Спадкоємець є таким, який постійно проживав разом зі спадкодавцем, і в тому разі, коли за певний час до настання смерті спадкодавця він відбув із місця проживання спадкодавця, але повернувся після закінчення строку для прийняття спадщини. Незважаючи на те, що такий спадкоємець жодних дій для прийняття спадщини не здійснював або навіть не знав про сам факт її відкриття, він вважатиметься таким, що прийняв її в силу норми ЦК України.

Встановлення факту проживання разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не закріплене окремо в законодавстві й може здійснюватися за ч. 2 ст. 315 ЦПК України, згідно з якою в судовому порядку можуть бути встановлені також інші факти, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих чи майнових прав фізичних осіб, якщо законом не визначений інший порядок їх встановлення. Як докази можуть бути використані свідчення свідків, квитанції, розписки тощо. Конкретний перелік доказів визначається, виходячи з особливостей кожної справи.

Як зазначалося вище, для зміни черговості спадкування за рішенням суду спадкоємець може реалізувати своє право на спадкування, але за умови, що він протягом тривалого часу опікувався, матеріально забезпечував, надавав іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Таке утримання спадкодавця має супроводжуватися в судовому провадженні належними доказами, а не припущеннями.

Так, за матеріалами наступної справи [7], позивач звернувся до суду з позовом про встановлення факту постійного проживання однією сім'єю ОСОБА_1 з ОСОБА_5.

ОСОБА_2 позов визнала частково, пояснила, що її син, ОСОБА_5, справді проживав з ОСОБА_1 як чоловік та дружина, вони піклувалися один про одного. Вона пропонувала синові переїхати до неї, щоб вона про нього дбала, але той не захотів. Коли вона могла добре ходити, привозила синові їжу на ринок сама. Відповідач позов визнав частково, не заперечував проти встановлення факту проживання однією сім'єю ОСОБА_1 та ОСОБА_5 протягом п'яти років до смерті останнього, однак заперечував проти зміни черговості в спадкуванні, оскільки вважав недоведеним факт піклування, матеріального забезпечення та догляду позивачкою за тяжко хворою особою.

Позивачка просила змінити черговість отримання права на спадкування, оскільки саме вона протягом тривалого часу опікувалася тяжко хворим ОСОБА_5. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення в них права на спадкування за законом, передусім на підставі ст. 1261 ЦК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 1259 ЦК України, фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду отримати право на спадкування разом

зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

На підставі пояснень ОСОБА_1 судом установлено, що наприкінці лютого 2016 р. ОСОБА_5 дізнався про свою хворобу на рак. Із 6 вересня 2016 р. йому була встановлена перша група інвалідності та зроблено висновок про те, що він потребує стороннього догляду, що підтверджується медичними документами та висновком МСЕК (а. с. 20–25).

ОСОБА_1 пояснила, що вона готувала своєму чоловіку їжу, яку залишала йому, оскільки працювала з 10 до 22 години в магазині, купувала ліки, дбала про спільне житло. А останні дні перед смертю взяла відпустку та була поруч із чоловіком.

Свідки ОСОБА_10, ОСОБА_9 пояснили в судовому засіданні, що ОСОБА_1 проживала разом з ОСОБА_5 та піклувалася про нього під час його хвороби. Крім того, ОСОБА_1 надала чеки приблизно на суму 2 000 грн. на підтвердження придбання нею ліків ОСОБА_5 (а. с. 66–67). Комунальні витрати на квартиру сплачувала відповідачка ОСОБА_2. Витрати на поховання ОСОБА_5 взагалі не свідчать про його матеріальне утримання позивачкою.

З пояснень сторін судом установлено, що ОСОБА_5, хоча і потребував стороннього догляду із 6 вересня 2016 р., однак лише лічені дні перед смертю перестав вставати з ліжка. ОСОБА_1 продовжувала працювати в магазині, а донька померлого в цей час регулярно відвідувала батька й також купувала продукти і ліки.

На переконання суду, черговість отримання права на спадкування може бути змінена лише за умови тривалого часу опікування, матеріального забезпечення, надання іншої допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Згідно з п. 6 постанови № 7 від 30 травня 2008 р. Пленуму Верховного Суду України безпорадним вважається стан особи, зумовлений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом, коли вона не може самостійно забезпечити умови свого життя, потребує стороннього догляду, допомоги та піклування. Доказами безпорадності спадкодавця можуть бути документи, що підтверджують тяжкість стану здоров'я: виписки з історії хвороби, амбулаторні картки, висновки медичних закладів, документи про інвалідність тощо. Отже, безпорадність особи пов'язана саме зі станом її здоров'я.

Доведення в судовому провадженні не може ґрунтуватися на припущеннях. Зокрема, суд вважає недоведеними обставини саме тривалого часу опікування ОСОБА_1, матеріального забезпечення та надання іншої допомоги ОСОБА_5 під час його хвороби.

Отримані результати цієї справи свідчать про те, що мають бути надані такі докази: щодо строку опікування, щодо матеріального забезпечення, щодо надання іншої допомоги спадкодавцеві, щодо похилого віку, щодо тяжкої хвороби або каліцтва, щодо безпорадного стану спадкодавця. Отже, підставами для задоволення такого позову є сукупність таких юридичних фактів, установлених у судовому порядку: 1) здійснення опіки над спадкодавцем, тобто надання йому нематеріальних послуг (спілкування, поради та консультації, привітання зі святами); 2) матеріальне забезпечення спадкодавця; 3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, яка має матеріалізоване вираження (прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири); 4) тривалий час здійснення дій, визначених у п. п. 1–3; 5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий стан, під час якого особа неспроможна самостійно забезпечувати свої потреби, спричинений похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом.

Для задоволення позову необхідна наявність усіх п'яти вищезазначених обставин. У зазначеній категорії справ підлягає встановленню судом також факт належності сторін до спадкоємців різних черг за законом.

Варто зазначити, що зміна черговості спадкування лише надає право спадкоємцю наступної черги на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, а не визнає його спадкоємцем цієї черги. Отримавши право на спадкування разом зі спадкоємцями іншої черги, такий спадкоємець вважається спадкоємцем цієї черги, до якої він належить відповідно до ст. ст. 1261–1265 ЦК України.

Отримані результати свідчать про те, що: по-перше, спадкоємцями можуть бути особи, які не перебувають зі спадкодавцем у родинних стосунках, але бажають отримати спадщину нарівні зі спадкоємцями тієї черги, яка спадкуватиме; по-друге, черговість отримання права на спадкування може бути змінена не тільки договором між спадкоємцями, які прийняли спадщину (ч. 1 ст. 1259 ЦК України), а й на підставі рішення суду (ч. 2 ст. 1259 ЦК України).

У результаті проведеного аналізу доходимо таких висновків:

– суд під час судового провадження для зміни черговості спадкування та визнання права власності в порядку спадкування за законом установлює факти: прийняття спадщини спадкоємцями інших черг спадкування; відсутності заповіту після смерті спадкодавця; постійного проживання спадкоємця на час відкриття спадщини разом зі спадкодавцем;

– для задоволення позову про зміну черговості спадкування та визнання права власності в порядку спадкування за законом сторонами мають бути надані належні докази щодо: строку опікування, матеріального забезпечення, надання іншої допомоги спадкодавцеві, похилого віку, тяжкої хвороби або каліцтва, безпорадного стану спадкодавця.

Список використаних джерел:

1. Кухарев О.Є. Місце договору про зміну черговості одержання права на спадкування в системі цивільно-правових договорів. Форум права. 2014. № 1. С. 304–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 02.09.2018).

2. Правила вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Законодавство України: база даних. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 10.09.2018).

3. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів ходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалено рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29 січня 2009 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n000132309> (дата звернення: 18.09.2018).

4. Орлов І.П. Правочини в сфері спадкового права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Х., 2013. 20 с.

5. Про зміну черговості спадкування та визнання права власності в порядку спадкування за законом: рішення Приморського районного суду м. Одеси. Справа № 522/9514/17 від 18 липня 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68634487#> (дата звернення: 12.09.2018).

6. Рогач О.Я. Особливості доказування та системи доказів у справах щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.35/part_2/7.pdf (дата звернення: 14.09.2018).

7. Про встановлення факту проживання однією сім'єю, зміну черговості одержання права на спадкування: рішення Червонозаводського районного суду м. Харкова. Справа № 646/5312/17 від 22 листопада 2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70625511#> (дата звернення: 08.09.2018).

